

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

MOPHATO 12

SETSWANA PUO YA GAE (HL)

PAMPIRI YA BOBEDI (P2)

TLHAKOLE/MOPITLWE 2013

MEMORANTAMO

MADUO: 80

Memorantamo o, o na le ditsebe di le 15.

KAROLO YA A: POKO**MABOKO A SETSWANA – MK Mothoagae****POKO E E TLHAOTSWENG****POTSO 1**

Mo tlhamong ya motlhatlhojwa go tshwanetse ga akarediwa dintlha tse di fa tlase. Go tlaa dirisiwa ruboriki ya maduo a a kana ka 10 go tshwaya tlhamo ya motlhatlhojwa.

BATHAI BA NKWE – RD Molefe

- Mo pokong ya sonete mmoki o tshwanetse go tlhagisa kgankgolo e e mo amileng, mme a kgone go e athola kgotsa go e rarabolola mo meleng e lesomenne.
- Mofuta o wa poko o na le thulaganyo e e kgaoganyang leboko le ka dikarolo di le pedi tse di totobetseng.
- Mela e robedi ya ntlha e tlhagisa thadiso ya kgankgolo ya leboko.
- Mo meleng e merataro ya bofelo mathata a a tlhagisitsweng mo kgankgolong ya melarobedi a a rarabololwa. Kgotsa fa go ne go le sengwe se se neng se umakiwa ka kakaretso mo melarobeding se sobokanngwa mo melathatarong.
- Mo meleng e robedi ya ntlha ya leboko, mmoki o senola mokgwa o bathai ba ka itseng le go lemoga motlhala wa nkwe ka gona.
- Ba kaya fa motlhala wa nkwe o farologana le wa phiri. Badisa ba o itse ba sa o rutwa gone ba kgona go o farologanya le wa diphologolo tse dingwe.
- Motlhala wa nkwe o tshwana le wa tau e e reng e fetile o bone fela ka motlhala.
- Dikgomo fa di o bona di phatlhalala tsotlhe gone di itse fa tshetlha ya dipoa e le fa gaufi.
- Fa dikgomo di o dupile di ka se ka tsa o tlola, di phatlhalala le naga yotlhe go ipoloka.
- Mo meleng e merataro ya bofelo mmoki o bontsha ka mokgwa o nkwe e thaiwang ka teng.
- Fa o thaya nkwe o e thaye sesarwa o tle o kgone go e tshwara ka leoto la kwa morago gore fa e tlola, e se ka ya go wela godimo
- Fa o ka e tshwara ka la kwa pele e ka tloga ya go tsietsa wa utlwa e setse e go dutse mo godimo ga tlhogo e go beola ka dinala tsa yona tse di bogale.

[10]**POTSO 2****LENTSWE LA MOLEDI – LD Raditladi**

- 2.1 Kutlobotlhoko ya kgatelelo ya merafe ya bantsho. (2)
- 2.2 'Monomotlha ke tlaa lela seNabja!'/Jaanong ke tlaa leba bonnete matlhong' (2)
- 2.3 Tshwantshanyo – go thusa moreetsi kana mmuisi go tlhaloganya bonolo, go bopa setshwantsho le go se golaganya le dilo tse go buiwang ka tsona. (2)

- 2.4 Mongwe le mongwe o itirela fela a sa kope/Ga twe ga ke bone sepe/ke ngwana ga nkitla ke bua sepe. (2)
- 2.5 Gore bantsho ba a gatelelwa//Motho ga a tshwanela go swela tharing. (2)
- [10]**

POTSO 3**METSI MASETLHA – EB Maswabi**

- 3.1 Bosetlhogo jwa bojalwa. (2)
- 3.2 Mothofatso – Go naya bojalwa maikutlo a setho a go tlhakatlhakanya matshelo a batho. (2)
- 3.3 Poeletsomodumo – go naya molatheto lonko lwa kopelo/go gatelela mokgwa o matlho a tomogileng ka teng. (2)
- 3.4 Bojalwa bo a baba, ga bo na tatso le monko o o monate/Bo rorisiwa go feta tswine. (2)
- 3.5 Bojalwa ga bo a siama, bo thuba malapa, bo amoga motho seriti le go mo tlatsatlatsa le naga. (2)
- [10]**

POTSO 4**SEETEBOSIGO – LD Raditladi**

- 4.1 Go buiwa ka botlhoko jo bo tlišwang ke kgwedi ya Seetebosigo/Seetebosigo ga e robalege ka ntlha ya fa e le tsididi. (2)
- 4.2 Mašwi a tlile go fokotsega ka gonne pula e sa ne dikgomo di bolawa ke tlala. (2)
- 4.3 Neeletsano – go golaganya mela e mebedi ntle le go dirisa lekopanyi. (2)
- 4.4 Mothofatso – Go naya dilo tse di sa tsheleng maikutlo a setho ka go bapisa kgwedi ya Seetebosigo le selelo sa motho. (2)
- 4.5 'Kgwedi eno ya Seetebosigo Kgofe ga e yo bosigo.' (2)
- [10]**

LE

POKO E E SA TLHAOLWANG**POTSO 5**

Mo tlamong ya motlhatlhojwa go tshwanetse ga akarediwa dintlha tse di fa tlase. Go tlaa dirisiwa ruboriki ya maduo a a kana ka 10 go tshwaya tlammo ya motlhatlhojwa.

MORATA-TLHOLEGO – JM Ntsime

- Botshelo jwa mmokiwa ga bo jese diwelang. O tshela a sa itumela a tlhona, a tlhomola pelo. Mmoki a re o tsene nageng a lebelela tlhologo gore a tswe mo bodutung jo a leng mo go bona. Tlhologo e ka mo apola bodutu ya mo apola mathata a a mo hupetsang.
- Mathata a mo tlhakathakanya tlhogo mme o tshela a tlhoafetse. Molodi wa naga o tlaa go tsikinya ditsebe, selelo sa senyetse se tlaa go thantsa borokong.
- O ne a utlwa matlatlawe a tlatlarietsa, legakabe le opela ka molodi o o monate le arabiwa ke leeba le kuruetsa mo setlhareng. Mokowe o gweretlha o intsha dikgala.
- Matlhotlhapelo le kutlobotlhoko tsa tloga mo pelong ya mmoki. Lefifi la apoga mo matlhong a gagwe ga sala boitumelo mo pelong ya gagwe.
- Pula ya gadima mo loaping ya tlišetsa mmoki boitumelo. Metsi a rothela lefatshe dinoka tsa penologa, digwagwa tsa opela, maatlametlo le ona a opela ka boitumelo.
- Pula ya tshologa boitumelo jwa tlatatlala le lefatshe. Dimela tsa tlala boitumelo, di tshagatshega gonne lefatshe le metsi mogote o fokotsegile. Dimela di tafafetse di itlhotlhorile mmala o mosetlha. E re motho a lebelela naga leitlho le kgatlhege. Dinko di dupe, di sunetse botalana mo phefong.

[10]**KGOTSA****POTSO 6****MOTLHABANI – LD Raditladi**

- 6.1 Maikutlo a kutlobotlhoko.
Ba latlhegetswe ke mogaka - motlhabani wa nnete. (2)
- 6.2 Tlhatlagano – Go gatelela bokao jwa mela ya leboko go thusa go sedimosa tidimalo e e neng e rena. (2)
- 6.3 O ne a sa apara sepe fa a bolokwa. (2)
- 6.4 Go tliša bokao ka mafoko a a sa utlwiseng botlhoko/tlhabeng. (2)
- 6.5 'O letse ka lesedi la ngwedi' (2)

[10]**PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30**

KAROLO YA B: PADI**POTSO 7**

Mo tlhamong ya motlhatlhojwa go tshwanetse ga akarediwa dintlha tse di fa tlase. Go tlaa dirisiwa ruboriki ya maduo a a kana ka 25 go tshwaya tlhamo ya motlhatlhojwa.

LEBA SEIPONE – Kabelo Kgatea

- Monnamogolo Puso le mogatse e bong ljelele, ba ne ba tshegofadiwa ka bana ba le babedi e leng Gokatweng le Mosala. Bobedi jo ga e a ka ya nna kgomotso mo batsading ba bona. Ba ne ba ya bokgwelwa botlhe, mme e rile fa lefatshe le se na go ruta Mosala magokonyane a botshelo a boela gae kwa Motsitlane.
- Mosala o boela gae jaana a iteilwe ke lefatshe mme a boela gae gonne go twe gaabo motho go thebe phatshwa. O tla jaana bagolo ba setse ba ithobaletse mme a sa nna le seabe mo bolwetseng kgotsa mo go ba bolokeng. Batsadi ba rakane le go kampana le go bolokana go se ope wa bona yo o ba emang nokeng ntswa ba kile ba ya madibeng.
- Ga a tle a tshotse sepe se a neng a se bololetse majako mme fa a fitlha mo gae jaana o fitlha a lwa le Motswagauteng, motlogolo wa gagwe, a mo sekisetsa leruo le raagwe a le mo neileng. O lwelwa leruo la motsadi yo a neng a mo ikgatholositse a sa itse gore mo kgolong e a leng mo go yona o tshwanelwa ke go tlamelwa.
- Ke nnete gore batsadi ba gagwe ga ba a ka ba ipela ka ena gonne ba mo godisitse. Ga a ka a busa molemo o ba mo o diretseng ka go ba tlhokomela. Ga a na ditlhong tsa go batla boswa jwa gagwe a sa itse gore batsadi ba fitlhilwe ke mang le gore bothata e ne e le bofe.
- Kwa morago o ne a latela batsadi ba gagwe ka a ne a tshwarwa ke bolwetse jwa lebolelamading mme a feleletsa a ipolaya.
- Gokatweng mo letlhakoreng le lengwe o sa le a dule mo gae a re o ya majako.
- Batsadi ba ne ba tshela ka go balabala ka pelo bogolosegolo mmaagwe yo o neng a tshwanelwa ke go mo godisetsa ngwana. O ne a tshola ngwana wa lephusumane le mongwagwe mme a mo romela kwa go mmaagwe ka a ne a sa batle go thubela mongwagwe motse. Ga a ka a tshwenyegela gore ngwana yo o ja eng. Mmaagwe ke ena yo o neng a tshwaragane le go godisa ngwana gammogo le go mo tlamela.
- Go ne go se matshwanedi gore mosadimogolo ljelele a kgaogane madi a gagwe a bogodi le Motswagauteng mo mmaagwe a ka bong a sa jele kwa tlase ka go twe mmelegi koma o rekwa ka serope sa namane.
- Mosadimogolo ljelele o ne a sa sotlwe fela ke madi a go tlamela ngwana. O ne a tshwanelwa ke go rotloetsa Motswagauteng go ikamogela ka a ne a sa tshwane le bana ba bangwe. E ne e le morwa Gokatweng a mo tshotse le Jankie Smook.
- Fela jaaka Mosala Gokatweng ga a ka a nna le maikarabelo mo batsading jaaka ba mo godisitse, mme boemong jwa go ba leboga a ba okeletsa morwalo wa gore ba mo godisetse ngwana.
- O feleletsa a le kwa kgolegolong ka a ne a direla Mokwepa yo o neng a gopela batho. Kwa bofelong ditiro tsa ga Mokwepa di ne tsa nna mo pepeneneng mme a atlholelwa botshelo jwa gagwe jolthe kwa kgolegolong. Ngwana yo o sa utlhweng molao wa batsadi o utlwa wa manong.

[25]**KGOTSA**

POTSO 8**LEBA SEIPONE – Kabelo Kgatea**

- 8.1 Mosala ke mojaboswa mo lapeng la ga monnamogolo Puso, mme ka ntlha ya se, fa a boa kwa bokgwelwa o koba Motswagauteng. Ditiragalo tse di bakwa ke kgang ya boswa. (1)
- 8.2 Maikutlo a kutlobotlhoko – go ipona a latlhegile e bile a se na wa gaabo a le esi mo lefatsheng. (2)
- 8.3 O dule mo diatleng tsa loso la go retlwa ke badiredi ba ga Mokwepa gonne mmaagwe a ne a mo falosa. (2)
- 8.4 E ne e le moila go nna le ngwana wa mosweu o le motho yo montsho. Go sotlwa ke bathobantsho ka ntlha ya tshobotsi ntswa o le ngwana wa bona. Bana ba bantsho ba ne ba sa amogelwe kwa dikolong tsa Basweu. (Dikarabo tsa batlhatlhojwa tse di nepagetseng di elwe tlhoko.) (2)
- 8.5 Ba ne ba thusa batho ba ba tswang kwa marekelong ka go ba kgoromeletsa dikolotsana. (2)
- 8.6 Ke ka ntlha ya thuto e a e filweng ke nkokoagwe gore mongwe le mongwe o tshwanetse go ithata le go ikamogela ka mokgwa o a leng ka ona. (2)
- 8.7 Mosala o ne a tswana le morwammotlana mme a feleletsa a bolawa ke bolwetse jwa Lebolelamading. Gokatweng o ne a direla Mokwepa mme lekoko la bona la tshwarwa la ya kgolegelong. (Dikarabo tsa batlhatlhojwa tse di nepagetseng di elwe tlhoko.) (2)
- 8.8 Gokatweng o ne a robala le mongwagwe ka a ne a tshaba gore o tlaa senyegelwa ke tiro mme a feleletsa a tshotse ngwana nae. (2)
- 8.9 A tenego/tshakgalo – A dira gore bogodu le dipolao di tsewelele pele ka ntlha ya fa ba dirisana le dinokwane/babolai Mokwepa o ne a retla batho ka a ne a itse a na le tshireletso ya mapodisi. (Dikarabo tsa batlhatlhojwa tse di nepagetseng di elwe tlhoko.) (2)
- 8.10 O ne a amogela ngwana wa lewelana la gagwe mme a solofetsa fa a tlile go tsaya karolo ya go thusa mo thutong ya gagwe. (2)
- 8.11 Bana ba gagwe ka bobedi ba ne ba mo latlhile ka jalo a sa batle gore le Motswagauteng a mo tswe diatleng. (2)
- 8.12 Ee – gonne ke dilo tse re utlwang batho ba di umaka mo matshelong a rona mme go se na bonnete ka tsona. Nnyaya – Ke ditumelo fela tse di se nang nnete. E ne e le mokgwa o bagolo ba neng ba o dirisa go tshosa bana gore ba se tsamaye bosigo. (2)
- 8.13 Ke tsala ya nnete, o ne a ema Motswagauteng nokeng ka dinako tsotlhe. (Dikarabo tsa batlhatlhojwa tse di nepagetseng di elwe tlhoko.) (2)

[25]**KGOTSA**

POTSO 9

Mo tlamong ya motlhatlhojwa go tshwanetse ga akarediwa dintlha tse di fa tlase. Go tlaa dirisiwa ruboriki ya maduo a a kana ka 25 go tshwaya tlhamo ya motlhatlhojwa.

OMPFILE UMPHI MODISE – DPS Monyaise

- Go siame e bile go a itlhalosa gore fa batho ba ratana ba tshwanelwa ke go nyalana. RraMosidi o nyala Motlalepule gonne a mo rata fela go na le mabaka a tota le fa go twe o rata motho, a ka bong a a etse tlhoko.
- RraMosidi le Motlalepule ba ne ba tshegofadiwa ka ngwana wa mosetsana e bong Mosidi. Go le gantsi fa batho ba ithuela bana ba dikhutsana go ba ikgodisetsa e a bo e le ka ntlha ya fa ba sa kgone go itsholela bana ba e leng ba bona kgotsa go ba utlwela botlhoko. Fela RraMosidi le Motlalepule ba ne ba tshegofadiwa ka Mosidi mme boemong jwa go leka go itsholela ngwana yo mongwe wa mosimane, Motlalepule o tshitshinya gore ba ye go ithuela ngwana yo mongwe kwa kgodisong gonne bana ba sotlega.
- E kete fa teng foo RraMosidi a ka bo a reile mosadi wa gagwe a re ba leke pele go itsholela ngwana yo e leng wa bona gonne ba ne ba sa palelwe ke go nna le bana, mme morago fa ba palelwa e nne gona ba ka yang go ithuela ngwana yo mogatse a neng a eletsa ba ka nna nae.
- Kwa kgodisong fa ba ile go batla go itseela ngwana jaaka mogatse a lopile, RraMosidi ga a gakgamadiwe ke maitsholo a ga Motlalepule, go lemoga gore o totile go fitlhelela ngwana mongwe yo o rileng jaaka a ne a ntse a ba lebelela ka fa morago ga ditsebe ka a ne a tshwaile morwae gona.
- Fa a setse a ithaya a re o fitlheetse yo a mmatlang, a boe a re yoo o montshonyana kgotsa o mo tena ka gore o moleele. Se ga se a ka sa gakgamatsa RraMosidi le e seng.
- Balebeledi ba ba neng ba le foo, ba kgonne go lemoga gore Motlalepule go na le ngwana yo a mmatlang ka yo mongwe wa bona o ne a mmotsa gore o mo tlisitse leng? RraMosidi ena ga a ka a kgona go lemoga gore mogatse o na le mokgwa mongwe.
- Tota le fa go twe ka dinako dingwe, dikgang fa e le tsa gago di na le go go feta, batho ba kgotlhane ka menwana fa ba go bona mme go se nne le yo o go lomang tsebe fela e kete a ka bo a ne a lemogile mogatse gore ga a batle ngwana yo a ka mo tlhokomelang mme go ngwana mongwe yo a mmatlang.
- Kana e ne e re moso mongwe le mongwe fa monna a ya tirong, Motlalepule o ne a tswa letsholo la go batlana le ngwana wa gagwe. Batho ba ne ba setse ba mmita yo o dinalanyana. A tota kgang e e neng e aname jaana o tlhokile yo a ka mmulang matlho kgotsa go belaela mogatse ka mokgwa mongwe.
- Mosadi fa a ntse a koafala, a bo a mo isa mo dingakeng mme go se na thuso epe, a tota o ne a sa bone ka leitlho la segolwane gore go sengwe se se jang mogatse mme a leka go nna nae fa fatshe maikaelelo e le go ntsha molalatlhageng ka motho fa e le wa gago o mo itse botoka.
- O feleletsa a bona tshedimose tso ka pampitshana e Motlalepule a neng a e kwadile pele a tlhokofala mme ke tshepa gore fa a ntse a pitikolola lemorago la padi ya bona ya botshelo go nnile le fa a ka bong a ne a nnile le dipelaelo gona.

[25]**KGOTSA**

POTSO 10**OMPFILE UMPHI MODISE – DPS Monyaise**

- 10.1 O ne a sa lemoge gore mosadi wa gagwe o mo fitlhela sengwe.
A ka bo a reetse mosadi wa gagwe gore ba itsholele ngwana wa mosimane go na le go ya go batla ngwana kwa kgodisetsong.
A ka bo a batlile dikgakololo mo ditsaleng le mo lesikeng ka ga se se ka bong se ja mogatse. (3)
- 10.2 O ne a rata fa bana ba ka ya sekolong ba tlogele go disa le go lema. E ne e le mogakolodi yo o molemo wa ga kgosi Badirele. (2)
- 10.3 O ne a tlhotlheletsa mongwe le mongwe gore a gwalalele dinaledi. (2)
- 10.4 A ka bo a sa nna le sephiri, a ka bo a boleletse mogatse fa a na le ngwana wa mosimane yo a mo isitseng kwa kgodisetsong. (2)
- 10.5 Go ne go twe basetsana ba tsoga ba nyalwa mme thuto ya bona e tswela babogadi mosola. (2)
- 10.6 Ke metseselegae – go ruilwe, go kgosi, go a lengwa, e bile go fetlhwala le pula.
(Dikarabo tsa batlhatlhojwa tse di nepagetseng di elwe tlhoko.) (2)
- 10.7 O ne a le bogale – bogale jwa gagwe bo dirile gore bana ba gwalalele thuto ka a ne a ila go ba bona mo mebileng, ka jalo bana ba motse ba ne ba tswelletsa dithuto tsa bona.
(Dikarabo tsa batlhatlhojwa tse di nepagetseng di elwe tlhoko.) (2)
- 10.8 O file Motlalepule tsholofelo ya gore letsatsi lengwe o tlaa bona morwae. (2)
- 10.9 Ee- gonne ba ne ba sa dumele mo bokaping jwa moseja.
Nnyaya – Basadi ba kgona go gakolola banna mo diphosong tse ba di dirang mo matshelong a bona.
(Dikarabo tsa batlhatlhojwa tse di nepagetseng di elwe tlhoko.) (2)
- 10.10 Ee – gonne motho wa batho o batlile, a ithoboga a bo a felelwa ke maatla le tsholofelo.
Nnyaya – e kete a ka bo a mo neile nakonyana gore ba tle ba kgone go buisana ka se se tlhodileng mathata otlhe.
(Dikarabo tsa batlhatlhojwa tse di nepagetseng di elwe tlhoko.) (2)
- 10.11 Ee – o dira le go diragalelwa ke ditiragalo tse di dumelesegang.
Nnyaya – o dira dilo tse di sa amogeeseng gore di ka dirwa ke motho yo o nang le tlhologanyo ya go ikakanyetsa go batla thuso. (2)
- 10.12 Motho ga a itsiwe e se naga/Menomasweu polaya e tshega.
(Dikarabo tsa batlhatlhojwa tse di nepagetseng di elwe tlhoko.) (2)

[25]**KGOTSA**

POTSO 11

Mo tihamong ya motlhatlhojwa go tshwanetse ga akarediwa dintlha tse di fa tlase. Go tlaa dirisiwa ruboriki ya maduo a a kana ka 25 go tshwaya tihamo ya motlhatlhojwa.

MASEGO – G Mokae

Araba potso e le NNGWE go tswa mo pading e o e buisitseng.

- Kotlhao e Rre Kgabo Motsepe a otlhaileng morwadie ka yona ga e mo tshwanele. Re le batho re dira diphoso mme fela se ga se reye gore rraagwe Masego a ka bo a mo iteile jaaka e kete o ne a mmolaya.
- Go na le lesele le le amegang mo tiragalong e, mme le se na molato, le ka ntlha ya diphoso tsa mmaalona le ka bong le sa mo tshela ka ntlha ya fa le ka bo le amilwe ke go itewa go go setlhogo ga ga mmaalona.
- Fa re lebelela Masego o tsene mo mathateng a a neng a le mo go ona ka ntlha ya go leka go itshedisa. Le fa rraagwe a ne a mo teketa jaana ke ka ntlha ya fa a itshoketse tiro gore fela a fetse sekolo, mme o ne a sa fitlhelele dilo tsotlhe tse a neng a di tlhoka kwa sekolong.
- O feleletsa a ima jaana ka ntlha ya go betelwa gonne a ne a leka go kgotsofatsa *Sannah* gore a tle a mo fe madi le dijo tse a di tlhokang gonne ba kwa gaabo ba ne ba sa kgone jaaka ba lelapa la kwa gaabo *Sannah*.
- O feleletsa a nwa bojalwa ntswa e se monwi wa bona fa fela a ka kgotsofatsa tsala ya gagwe gore e tswela go mo thusa.
- Bana ba basetsana ga ba a tshwanela go tshepiwa jaaka go a tle go twe go ruta ngwana wa mosetsana ke go senya madi gonne fa a fetsa mme a tshwanetse go thusa batsadi jaaka ba sa bolo go sotlega nae, o a nyalwa.
- E kete Rre Kgabo Motsepe a ka bo a ne a kile a nna le mogopolo oo wa gore go ruta ngwana wa mosetsana ke ditshenyegelo ka a ka feleletsa a imile kgotsa a nyetswe. A ka bo a se kitlile a itaya ngwana jalo gonne a ka bo a ithutile ka ba bangwe ba a agileng nabo gonne se e le selo modiro mo baneng ba basetsana.
- Tota le fa mongwagwe a ne a mo sotla ka ntlha ya tsholo e e makgwakgwa, se se ne se sa reye gore ngwana fa a imile o tshwanetse go mo otlhaya gore a iphitlhele a le mo maamong a go batla go mo tseela botshelo gammogo le lesele le a le imileng. Ditsela tsa go otlhaya ngwana di dintsi go sa kgathalesege gore o utlwile botlhoko mo go kana kang
- Masego a ka bo a ne a tlogelwa a tshola lesele la gagwe mme a bona gore o tlaa tswa jang ka lona. A se ka a tlhola a busediwa sekolong gore a tle a kgone go ithuta ka diphoso tsa gagwe go na le go itewa ka mokgwa o a neng a iteilwe ka ona.
Rre Kgabo Motsepe le fa e ne e le rraagwe Masego o ne a ka tshwarelwa go mmolaya gammogo le lesele la gagwe, mme a sala a na le molato o o se kitlang o phimolwa ke ope fa e le gore ba ka bo ba ne ba se ka ba falola loso.

[25]**KGOTSA**

POTSO 12**MASEGO – G Mokae**

- 12.1 Kgotle e ne e le morutabana wa ga Masego go tloga kwa sekolopotlaneng se a neng a tsena kwa go sona.
Masemola e ne e le Mogokgo wa sekolo sa Sedimosang se Masego a neng a tsena kwa go sona. (1)
- 12.2 Morwadie o ne a mo swabisitse ka gonne a kobilwe kwa sekolong ka ntlha ya go bo a imile. (2)
- 12.3 Ee – Thupa ga e bolaye, e a siamisa, e a alafa.
Nnyaya- gonne ngwana le fa a dirile phoso o tshwanetse go lemosiwa phoso le gore a tle a ithute ka diphoso tsa gagwe. (2)
- 12.4 Motlha wa maloba wa puso ya tlhaolele o mo go yona go neng go dirisiwa katlholeloloso. (2)
- 12.5 Ga a na maikarabelo gonne o imisitse Masego ka go mo thula a bo a inaya naga. (2)
- 12.6 O tlhokofaletswe ke rraagwe le mokapelo wa gagwe *Vusi Mngoma* ka ntlha ya dikhuduego tsa dipolotiki. (2)
- 12.7 O amogetse Masego le mmaagwe morago ga go kobiwa kwa polaseng le go nna le balatedi ba bantsi ba ba neng ba mo tshepa le go mo utlwelela. (2)
- 1.2.8 Masego o abetse bana ba ga *Vusi Mngoma* boswa jwa ga rraabona.
Vusi Mngoma o ne a bolelela Masego gore le fa a mo nyetse ngwana wa gagwe a se ka a fetola sefane gore a tle a itse lotso lwa gagwe.
(Dikarabo tsa batlhatlhojwa tse di nepagetseng di elwe tlhoko) (2)
- 12.9 Makau a Sedimosang a ne a mmatla otlhe go fitlha Ntsime a bo a mo imisa ka ntlha ya go mo betelela (2)
- 12.10 Ga a na lona – gonne a ne a leka go kgotsofatsa tsala ka selo se a se ka keng a se dira, fela fa a ka fitlhelela thuso e a neng a e batla mo go *Sanah*. (2)
- 12.11 Ee – gonne Masego e ne ya re fa a fitlha kwa sekolong a nna moithuti yo o tsebentlha e bile a le maitseo.
Nnyaya – gonne Masego o ne a nwa bojalwa a bo a ima kwa sekolong. (2)
- 12.12 Ke ne ke tlaa tlogela dipolotiki go itshireletsa le balelapa.
Se, se ne se tsile go nthotloetsa go tswelala pele ka dipolotiki go leka go tlisa kgololosego ya batho. (2)
- 12.13 Ke ithutile gore tlhaolele e amile matshelo a batho ba bantsi, bogolosegolo jwa bathobantsho.
Motho a ka fitlhelela se a se batlang fa a na le maikaelelo.
(Dikarabo tsa batlhatlhojwa tse di nepagetseng di elwe tlhoko) (2)

[25]**PALOGOTLHE YA KAROLO YA B: 25**

KAROLO YA C: TERAMA**POTSO 13**

Mo tlamong ya motlhatlhojwa go tshwanetse ga akarediwa dintlha tse di fa tlase. Go tlaa dirisiwa ruboriki ya maduo a a kana ka 25 go tshwaya tlhamo ya motlhatlhojwa.

MATSAPA DI A TSAYA KAE? – SS Mokuu

- Kwa tshimologong teramakhutshwe e ikaegile mo go reng matsapa kana bothata jwa ditiragalo tse di diragalang bo tswa kae? Ke eng se se tlhodileng matsapa a a kalo?
- Legae le Tlhapi ba ne ba fuduga kwa gaabo Legae ka ba ne ba bone lefelo kwa Naledi kwa ba ka nnang teng kwa ntle ga dikgogakgogano.
- Mo go fudugeng ga ga Tlhapi, Malebye o ne a mo tsamaisa sentle mme a eletsa fa Tlhapi a ka tlogela go itshiela thata.
- Ntshidi yo o gapilweng le mmaagwe o falola dithuto a bo a ya go ithutela lokwalo lwa BA kwa Yunibesithing ya Kapa.
- Kwa yunibesithing Ntshidi o imisiwa ke setlogolo sa ga Matsukas mme Tlhapi yo o nang le kitso ka se, ga a itsise Tlhapi yo e leng tlhogo ya lelapa.
- Matsukas o dira dithulaganyo tsa go ntshetsa setlogolo sa gagwe bogadi go nyala Ntshidi.
- Tlhapi le rraagwe e bong Seane, ba tsaya tshwetso ya gore bogadi bo tlaa tswela kwa Mitolente, e seng kwa Naledi kwa ga Legae.
- Thulaganyo e e gakgamatsa Legae thata le go mo utlwise botlhoko ka a ntse a tshotse Ntshidi jaaka morwadie, a mo godisitse a bo a mo tsenya sekolo.
- Tlhogo ya ga Legae e tlhakatlhakannngwa ke se, e a duma mme o itsise morwarraagwe e leng Malebye.
- Malebye o gomotsa Legae ka go re a se ka a ikutlwise botlhoko, ba di tlogele di gole mmogo go tlaa di bona motlhang wa thobo.
- Legae o utlwise botlhoko ke gore o ntse a šaba ka moro wa phiri gore a rute Ntshidi, jaanong fa a tshwanetse go ja maungo a matsapa a gagwe, go diragala jaana.
- Morago ga bogadi Legae o utlwelela ke go balabala ka pelo mme ga a boe kwa tirong.
- Tlhapi o tsenwa ke tsebetsebe ka e bile mo bosigong joo o letse a lora batho ba tshwere lekase. O ya go batla Legae mme o mo fitlhela kwa mmotšhareng a tlhokafetse.
- Fa Ntshidi a le mo tseleng go tla phitlhong ya ga Legae, o kopana le kotsi ka go tlhabiwa ka thipa ke mosetsana wa morwa kwa seteišeneng sa *De Aar*, mme a tlhokafala ka gangwe.
- Pegi ya loso lwa ga Ntshidi lwa thipa e gorogela gongwe mo tshokologong le kgorogo ya setopo sa ga Legae mo lelapeng.
- Ditiragalo tse tsotlhe di dira gore Tlhapi le boMalebye ba ipotse gore tota matsapa a a kanakana a tsalegile kae.

[25]**KGOTSA**

POTSO 14**MATSAPA DI A TSAYA KAE? – SS Mokia**

- 14.1 MmaMoremi (1)
- 14.2 Mooki Matlhare (1)
- 14.3 Loso lwa monna wa gagwe lo mo amile le go mo utlwise botlhoko. (2)
- 14.4 O utlwaletswe ke loso lwa mokgalajwe wa gagwe.
Mosadimogolo ga a sa tlhole a kgona go itirela.
O phuagantswe ke ngwana wa mmangwanaabone. (3)
- 14.5 O a utlwelela/o na le tirisanommogo/o rata go thusa batho/o rata go bona batho ba itumetse ka dinako tsotlhe. (2)
- 14.6 E nne yo o tswang kgakajana, mme ba itse lemorago la gagwe.
A nne le maikarabelo. (2)
- 14.7 Ke Moremi a batlang mothusi wa mo lelapeng e seng Nnaniki. Fa mothusi a goroga ke ene a mo amogelang. Se, go tlwaelegile se dirwa ke basadi e seng banna. (2)
- 14.8 Nomalanga ga a ka a tshwenyana kgotsa a nna le kamano epe ka mokgwa mongwe le Moremi jaaka Nobutlhe a ne a na le pelaelo, sesupo sa gore batho ga ba tshwane.
Nomalanga ga a ka a utswetsa BoMoremi diaparo jaaka Nnaniki a ne a na le letshogo.
Nomalanga o dira ka natla le maikarabelo a go phutha MmaMoremi go feta ngwana wa mmangwanaabone mme Moremi le Nnaniki ba lemoga fa ruri batho ba sa tshwane. (4)
- 14.9 Motho yo o sa batleng go utlwise ba bangwe botlhoko/motho yo o buang puo-phaa ka maikutlo a gagwe, ga a reke sefatlhego. (2)
- 14.10 Maikutlo a go se tshepe, letshogo le go boifa (2)
- 14.11 Ee – go na le thusano e o fitlhelang e feteletse mo go lemosegang gore motho ga a itire, o dirilwe ka mokgwa mongwe.
Nnyaya – ga a jesediwa ka gore monna a ka thusa mosadi ka tiro e nngwe le e nngwe ya lelapa. (2)
- 14.12 O se ka wa naganela batho o se na bopaki/pele o tsaya tshwetso ka batho o tshwanetse wa bo o na le boammaaruri ka bona.
(Dikarabo tsa batlhatlhojwa tse di nepagetseng di elwe tlhoko) (2)

[25]**KGOTSA**

POTSO 15

Mo tlhamong ya motlhatlhojwa go tshwanetse ga akarediwa dintlha tse di fa tlase. Go tlaa dirisiwa ruboriki ya maduo a a kana ka 25 go tshwaya tlhamo ya motlhatlhojwa.

GA SE LORATO – MJ Magasa**MOTSAMAI**

- Ga a na lerato la nnete - o tsamaya a ratana le makgarebe a mantshi a ntse a na le lelapa.
- Ga a na nnete - o tsamaya a bua maaka a re ga a na mosadi/ga a nyala.
- Ga a ikanyege - ga a diragatse dikano tsa gagwe tsa lenyalo.
- O tlhoka maikarabelo - ga a tlamele ba lelapa la gagwe, o a ba tlogela go ya go nna le basadi ba bangwe. (5)

GADIFELE

- O boitshoko - o ne ka gale a amogela Motsamai yo o neng a nna le basadi ba bangwe.
- O maikarabelo - o tlhokometse bana mo mathateng, a se na kemonokeng ya monna
- O na le lerato - o ne ka dinako tsotlhe a supa lerato mo monneng yo o neng a mo sotla
- O tletse ipusolisetso - o ne a nna le *bra Dan* fa Motsamai a ne a ratana kwa ntle. (5)

SELAPO

- O na le boammaaruri - o gakolotse Motsamai gore ga a tshwanela go ratana a nyetse.
- Ke tsala ya nnete - o boleletse Motsamai gore se a se dirang ga se a siama.
- O boagisane - o tshotse matsapa a go buisana le Motsamai ka go sa tlhokomele lelapa.
- O pelotlhomogi - o kopile Gadifele gore ba nne ba mo tsholela dijo e seng go mo sadisetsa. (5)

ANGELINE

- Ga a na lerato - o ne a baya Motsamai bobi mo matlhong ka gore o a mo rata.
- O bonweenwee - o ne a itira yo o sa itseng fa Motsamai a nyetse a itse se a se batlang.
- O pelotshetlha - fa Motsamai a se na go mo agela ntlo, o mo pateletsa go mo tsenyetsa fenitšhara ka mathaithai a gagwe.
- O matlhajana - o leleka Motsamai mo ntlong fa a kgotsofetse gore o mo diretse go bonala. (5)

LESEGO

- O kutlwelobotlhoko - o kopa mmaagwe a itshwarele Motsamai ka a sa itire.
- O boitshoko - o itshoketse tshotlego e ba neng ba tshela mo go yone a itse go re letsatsi lengwe go tlaa siama.
- O kemonokeng - o nnile le tshegetso mo go Gadifele ka dinako tsotlhe fa Motsamai a se yo.
- Ga a fele pelo - o ne ka gale a rotloetsa Emang le mmaagwe go tshepa Modimo gore o tlaa ba utlwela botlhoko.

(5)
[25]**KGOTSA****POTSO 16****GA SE LORATO – MJ Magasa**

- 16.1 Lenkapere
Gosekwang (2)
- 16.2 Gadifele o nnile pelotelele go itshokela maragaraga a ga Motsamai, ga a ka a boela gae kgotsa go tswa mo ntlong/bopelotelele ba ga Gadifele bo rotloeditse Motsamai go tswa go mosadi yo, go ya go yo mongwe. (2)
- 16.3 Ngwana ga a tlhoke dijo tse dintsi gore a gole/ngwana o golagola fela. (2)
- 16.4 O boitshoko, pelotelele le go nna le tsholofelo gore go tlaa siama ka bona. (2)
- 16.5 O jewa dithoto le madi ke dinyatsi.
O latlhegelwa ke tiro.
O latlhegelwa ke botho le seriti.
O ikgatholosiwa ke bana le mosadi.
O tlhokafala ka ntlha ya kutlobotlhoko. (3)
- 16.6 Motsamai o ne a feleletsatsa a ntshitswe mo lebenkeleng ke morwa wa ga *Suzan* e bong Sentebaleng. Dipampiri tsa lebenkele di ne di kwadilwe ka *Suzan* ka jalo Motsamai a tlhoka bopaki ba gore le agilwe ke ene. Motsamai o ne a leka go batla mmueledi fela ga retela ka gore leina le le tlhagelelang la mong wa lebenkele ke la ga *Suzan*, e seng Motsamai. (4)
- 16.7 Kgotlhang ya maikutlo a go sa reetse dikgakololo tsa ditsala, mme o a ikotlhaya. (2)
- 16.8 Ke ne ke tlaa mmolelela nnete gore a nkatoge ka ke sa batle go dirisiwa e bile ke itse mosadi le bana ba gagwe.
(Dikarabo tsa batlhatlhojwa tse di nepagetseng di elwe tlhoko) (2)
- 16.9 Ee – go na le batho ba ba iphadileng ditlhong mme ba dira dilo tse di maswe. Nnyaya – batho ba ba ka dirang jaaka Motsamai ke ba tlhaloganyo ya bona e sa tseyeng sentle. (2)

- 16.10 Ee – ka gore Motsamai o bona tuelo ya ditiro tsa gagwe tse di sa siamang. Nnyaya – e kete moterama o bolaile Motsamai ka bonako, a ka bo a mo neile sebakanyana sa botshelo gore mosadi le bana ba mmone a sotlega. (2)
- 16.11 Noga e tsala nogana/ngwana o tshwanetse a tlotle motsadi yo mongwe le yo mongwe le fa e se wa madi. (2)

[25]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 25
PALOGOTLHE: 80